

УДК 130.2

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v039.2022.17>**Н. Є. Шолухо**ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-8339-5615>

кандидат культурології, доцент,

доцент кафедри культурології

Харківської державної академії культури

ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ ІВАНА МАЗЕПИ В НЕКЛАСИЧНІЙ ПАРАДИГМІ ФІЛОСОФІЇ ІСТОРІЇ

Постановка проблеми. Після 24 лютого 2022 р. міжнародна спільнота загострила увагу на Україні та її культурному надбанні. Активна фаза бойових дій спонукала і до ревізії настанов в академічному просторі України. У свою чергу сприйняття національних особливостей і фактів історії крізь призму образності, тиражованої в медійному просторі, є невід'ємним елементом культурної політики XXI ст. Тому філософська рецепція художніх образів, які асоціюються з культурним надбанням України в світі, обертається на елемент гібридної війни. Апеляція до попереднього досвіду демонструє художній образ Івана Мазепи, який набув популярності в європейському художньому та інтелектуальному контексті XIX ст. Невідповідність образу гетьмана, створеному мистецтвом Російської імперії, спонукає до співставлення художнього образу Івана Мазепи з моделями філософії історії, що залучають художній образ до своїх інтерпретаційних полів. Відтак, актуальності набуває потреба філософської артикуляції питання функціонування художнього образу Івана Мазепи в історичному дискурсі та культурній політиці України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження історичного образу І. Мазепи, сформованого Вольтером як такого, що інтегрує політичну суб'єктність України, політичні та особисті якості гетьмана здійснювали, зокрема, І. Борщак та Р. Мартель, монографія яких також вміщує переклади поем Дж. Байрона та В. Гюго, що стали основою художньої рецепції І. Мазепи в Європі [6] і М. Небелюк [9]. Трансформації образу Мазепи в художньому вимірі з оцінкою ідеологічного впливу на історичну свідомість українців присвячені розвідки В. Агеевої [1], Д. Берегової [3], С. Білоконя [5] і Д. Донцова [7]. Особисте становлення І. Мазепи в інтерпретації Дж. Байрона розкрито в розвідці Г. Князя [8]. Особливості функціонування художнього образу І. Мазепи в інтелектуальному просторі наявні в англomовному літературознавчому дослідженні Л. Тарнавськи, яка показала механіку історичного фактажу в художніх світах літератури Німеччини [13]. Отже, проблематика художнього образу І. Мазепи артикульована в сучасному інтелектуальному просторі, проте її культуротворчий потенціал

для сучасної історичної свідомості українців іще потребує філософської рефлексії, а також прописування механіки цього образу за допомогою пояснювальних схем у межах філософії історії, чому і буде присвячена дана розвідка.

Мета статті. Метою статті є філософська рецепція європейського художнього образу Івана Мазепи у її екстраполяції на інтерпретаційні механізми неklasичної філософії історії. Для досягнення мети необхідно надати відповіді на питання про те, у чому полягають особливості європейського художнього образу Івана Мазепи, як цей образ співвідноситься з проблематикою неklasичних моделей філософії історії на прикладі концепцій Ф. Анкерсміта і Х. Уайта, а також те, якою є механіка роботи художнього образу Івана Мазепи в просторі культури України.

Виклад основного матеріалу. Протистояння України у війні з РФ реалізується не тільки на фізичному фронті, але є комплексним явищем культури, котре вміщує в себе політичний, економічний, ідеологічний, мистецький, освітній та медійний виміри. Тому оновлення уваги з боку провідних країн світу співпадає з потребою академічної спільноти України щодо ревізії пріоритетних дослідницьких напрямків. Так, медійний простір сучасної України не менш важливий за її художню спадщину, а галерея представників політичної культури України так само значна, як публічність сучасних українських політиків. Спільним місцем цих вимірів є художній образ, який можна розглядати як самодостатнє явище художньої культури, так і в контексті його ідеологічного впливу та в спроможності інтегруватися до історичної свідомості. Художній образ українського гетьмана Івана Мазепи (1639-1709) є прикладом формування різних алгоритмів сприйняття історичної постаті, зумовленої саме традицією портретного зображення, а не історичними джерелами. Адже стереотипно, під впливом Російської імперії, українська художня культура показувала гетьмана як людину середнього або похилого віку, з атрибутами влади в руках. Натомість європейська художня практика XIX ст. демонструвала Івана Мазепу як молодого чоловіка, який викликав захоплення, співчуття та повагу до його особистої трагедії,

а потенціал політика не був первинним компонентом.

У свою чергу неklasичні моделі філософії історії Ф. Анкерсмита і Х. Уайта демонструють залучення літературних практик і художніх образів до інтерпретаційних схем історії, чим уможливають філософську рецепцію художнього образу Івана Мазепи як компоненту історичної свідомості українців і культурної політики України на міжнародній арені.

Спершу варто зазначити, що в дослідженні спиратимемося на тлумачення художнього образу, наведене дослідником із психології художнього сприйняття Д. Синенським, згідно з яким художній образ – це «специфічна, властива мистецтву форма відображення дійсності, що виявляє загальне через конкретне, індивідуальне, що виникає у творчому процесі митця і втілюється в матеріальній формі. У художньому образі узагальнюються різноманітні сторони явищ діяльності за принципом «загальне в єдиному». Однак, на відміну від наукових образів та понять, котрі узагальнюють явища навколишнього світу в абстрактних знаках та символах (цифри, формули, закони), у художньому образі загальні властивості та якості окремих явищ виражаються через особисте, неповторне, суб'єктивне сприймання та переживання митця» [11]. Отже, звернімо увагу на таку особливість психологічного підходу в інтерпретації художнього образу як типізація, яка не заперечує індивідуалізованих рис та унікальності.

В історичній основі літературної і зображувальної європейської традиції образу Івана Мазепи лежить текст представника французького Просвітництва Вольтера «Історія Карла XII, короля Швеції» (1703), зміст якої надихнув представників літератури англійського та французького романтизму Дж. Байрона та В. Гюго на створення однойменних поем «Мазепа». У цілому, як зазначив Ф. Проданюк, «лише європейські митці присвятили І. Мазепі 19 літературних творів, 186 гравюр, 42 картини, 22 музичні твори, 6 скульптур. У цілому, особистість гетьмана І. Мазепи привернула пильну увагу письменників та поетів: Дж. Байрона, В. Гюго, Ю. Словацького, О. Пушкіна, Ф. Булгаріна, Г. Асакі, К. Рилеєва, Р. Готшала, Г. Штебіна, А. Мая, Т. Лейса, К. Костіна, К. Штарка, А. Мютцельбурга, А. Зондермана, Ф. Равіти-Гавронського, Б. Курхана, В. фон Гайденштама, І. Фріча» [10, с. 26].

Однак, з твору Вольтера Байрон і Гюго надихалися епізодом, достеменність якого досі не знайшла свого підтвердження – оповідь про те, як Іван Мазепа, іще в статусі паж польського короля Яна-Казимира, був коханцем дружини шляхтича, який, дізнавшись про зраду, наказав «прив'язати його цілком голого на дикого коня й у такому стані

його прогнати. Кінь, що походив з України, повернувся туди назад й заніс туди Мазепу, напівмертвого з утоми й голоду. Кілька селян прийшло йому з допомогою; він довгий час перебував між ними й відзначився в численних набігах проти татар. Вищість його освіти приспорила йому велику повагу серед козаків; його слава, що росла з дня на день, спонукала царя зробити його володарем (принцом) України» [9, с. 77]. З фрагменту перекладу, зробленого дослідником образу І. Мазепи у творчості Вольтера М. Небелюком, впливає побутова замальовка, яка заслуговує на увагу тільки тим, що паж, задіяний в сюжеті, є майбутнім гетьманом України. Окрім того, Вольтер наводить про Мазепу недостовірні дані як про польського шляхтича та людину з низьким рівнем освіти як для європейського контексту.

Проте початок фрагменту тексту Вольтера, де приділено увагу Мазепі, містить ключові для моделі історичної свідомості України слова: «Україна завжди прагнула бути вільною; але оточена Московією, державами Падишаха й Польщею, мусіла шукати собі протектора й тим самим пана (зверхника) в одній із цих держав... Спочатку українці користувалися привілеєм обирати самим собі володаря (принца) під назвою генерала; але дуже скоро позбавлено їх цього права й їхнього генерала наставляв (найменував) московський двір» [9, с. 77]. Тобто історичний образ Мазепи формувався Вольтером з урахуванням контексту політичної суб'єктності України, геополітичні реалії якої зумовлювали її крихке становище та спонукали державців до рішучих, але не завжди результативних кроків. Отже, структура історичного образу Мазепи, створеного Вольтером, містить політичний та особистісний компоненти. Політичний компонент прописаний як такий, що реалізується за невизначених умов і керований потребою забезпечення незалежності України. Також простежується чітке визнання легального статусу влади, яку мав Мазепа. Тоді як особистісний компонент хоч і є історично безпідставним, проте додає образу емоційного забарвлення та індивідуальних рис.

Тепер звернімося до творчої інтерпретації історичного образу І. Мазепи Дж. Байроном та В. Гюго, поеми котрих є першоджерелом художнього образу українського гетьмана в європейській художній практиці XIX ст. Спільним місцем двох поетичних творів є гіперболізація особистісного компоненту історичного образу Мазепи, сформованого Вольтером, як такого, що став передумовою його подальшої політичної кар'єри в Україні.

Так, Дж. Байрон показав становлення майбутнього гетьмана як тривалу в часі оповідь його служби пажем і подальше гетьманство в світлі не політичних амбіцій, а кохання: «Я всю віддав би Україні, / Щоб пережить таку хвилину / І знову

тільки пажем быть» [6, с. 115]. Тоді як В. Гюго приділив увагу саме внутрішньому світу героя під час поїздки на коні, без передісторії, але ідея майбутнього гетьманства перетворилася вже на лейтмотив передчуття влади: «Цей труп живий, що повзаючи гине / Колись іще буде народом України / Звеличений як князь...» [6, с. 133]. Відтак, оптика кохання в обох поемах уможливила художній образ гетьмана як чуттєвий і «справжній», в межах якого присутні не тільки героїчні вчинки, звияги та політичні кроки, а почуття, помилки та мрії. Такий висновок стає співзвучним аналізу поеми Г. Князем, котрий розглянув поему Дж. Байрона крізь призму міфологеми ініціації та, зокрема, зазначив: «Фізичні та душевні страждання... призвели до неочікуваного результату: звичайний молодик у кінці свого шляху став справжнім героєм, носієм надзвичайних чеснот, що дали йому змогу досягти величі» [8, с. 315]. Тобто невідомо історія в житті Мазепи в художньому трактуванні Байрона та Гюго стала запорукою його політичної кар'єри, а не сумнівним компонентом образу, як це зобразив Вольтер.

У свою чергу постає питання доречності артикуляції європейського художнього образу Івана Мазепи в межах історичної наукової рефлексії. Адже від «Історії» Геродота історіописання вибудовувало стратегію концептуального відмежування від літературної традиції, разом із залученням виражальних засобів і риторичних прийомів, властивих літературі. Натомість неklasичні моделі філософії історії другої пол. XX ст., реалізовані в межах структуралізму, демонструють увагу до проблеми інтеграції художнього образу в інтерпретаційні схеми історичного процесу. Зокрема, показовою є дискусія 1960-х рр. між представниками описової та структуралістської історії, на зміст якої вказав П. Берк як на простір спільної згоди істориків використовувати прийоми літератури, які спроможні збагатити історичний дискурс і заохотити широкий загал до читання наукових текстів. Проте, як зазначив дослідник, водорозділ між історією та літературою полягає в тому, що історики «позбулися права вигадувати своїх героїв чи їхні слова і думки» [4, с. 336]. Тобто межі історичного знання не нівелюються, проте на вістрі нашого інтересу знаходиться інший аспект – внутрішня механіка неklasичних моделей філософії історії в плані використання ними художнього образу.

Тож, звернімося до неklasичних моделей філософії історії Ф. Анкерсміта і Х. Уайта, спільним місцем котрих є згода на залучення літературного інструментарію до конструювання історичного нарративу, закріплення сенсу за самим нарративом з інтерпретацією та літературними прийомами, відтак, сприйняття історичного процесу як конструкту, зміст якого залежить від позиції істо-

рика. Варто звернути увагу, що таке тлумачення історичного знання тяжіє до нівелювання меж між історією та літературою. Однак, обидва автори відстоювали автономність історичного знання, тоді як апелювання до художнього методу зумовило розширення можливостей історичного тексту з позицій естетики, варіативності позицій та інтерпретаційної сміливості.

Так, у Ф. Анкерсміта думка про умовність та образність зв'язку між історичною реальністю та науковим текстом про неї не суперечить використанню істориком достеменних фактів, проте залучення літературної образності постає структурним елементом авторської концепції: «Чим сильнішим є метафоричний вимір відносно буквального, тим кращим є оповідання як оповідання» [2, с. 11]. Відтак, концепція «нарративної логіки» Ф. Анкерсміта працює з історичним текстом не на рівні аргументації з апелюванням до розуму та джерельної бази, які є унормованими для історичної науки, а на рівні естетичного сприйняття тексту читачем.

У свою чергу Х. Уайт зробив глобальне філософське узагальнення в межах концепції «метаісторії» та показав закономірність між літературним жанром і змістом історичного тексту, що уможливило такий висновок: «Якщо історичне пояснення та інтерпретація є конструкцією, концептуальною або уявною, то таким є і об'єкт, до якого долучаються ці пояснювальні техніки. Коли справа доходить до історичних явищ, тут – від початку до кінця – конструкція» [12, с. 13]. Отже, дослідницький наголос Уайта переміщено з уваги читача на рівень конструювання внутрішньої логіки історичної моделі, яка первинно формується із залученням художнього образу.

Тобто концепції Ф. Анкерсміта і Х. Уайта є складовими семантичного спектру моделей історії, котрі зберігають автономність історичного знання, проте визнають художній образ не тільки як експресивний інструмент впливу на читача, але і як чинник зведення споруди авторської позиції при інтерпретації історичних фактів і тлумаченні історичного процесу. Відповідно художній образ є елементом сенсу в пояснювальних схемах історії. Відповідно до такого висновку уможливується екстраполяція художнього образу Мазепи на історичний дискурс України, а також філософська рефлексія того, як цей образ впливатиме на український контекст в цілому.

Отже, остання позиція розвідки – розглянути, якою є механіка роботи художнього образу в просторі української культури. Як зазначили В. Агеєва, Д. Берегова та В. Проданюк [1; 3, с. 20; 10, с. 22], в українському культурному контексті можна виокремити три типи образу І. Мазепи – російський, український та європейський. Звернімо увагу на той факт, що зумов-

лений політичними цілями російський варіант образу вплинув на український зображувальний ряд Івана Мазепи, де мотив його непідтвердженого кохання до польської пані, а відтак і стадія молодості, слабко інтегрований до художньої культури України і сучасного медійного простору. Аналітика образу Івана Мазепи, навмисно трансформованого О. Пушкіним, розкрита в розвідках Д. Берегової та В. Агеєвої [1]. Зокрема, В. Агеєва інтерпретувала сон Карла XII у версії Дж. Байрона як «метафору байдужості... й апатії західного світу» [1] до потреб України, яка вже у XVIII ст. була «брамою Європи». У даній розвідці увага зосереджена на евристичному потенціалі європейського художнього образу українського політика. Адже варіації європейського художнього образу І. Мазепи містять домінування позитивно інтерпретованих особистісних якостей гетьмана як художнього персонажа з історичним підґрунтям. Така позиція забезпечує дослідженню співзвучність із тезою Л. Гарнавськи про можливість використання художнього образу Мазепи для акцентування уваги читача та як прийом внутрішнього погляду на історичні події [13].

Однак, варто нагадати, що образ, створений Вольтером, набув привабливості через особистісний компонент, який не має документальних підтверджень. Водночас художні образи авторства Байрона та Гюго є суперечливим, як на перший погляд, синтезом типізації та індивідуалізованих рис. Проте звернімо увагу на те, як Гюго здійснив проекцію особистих якостей Мазепи на людство, чим емоційно посилив позитивне ставлення до персонажа: «Так само і ти линеши на уяві крилах, / Звичайний смертнику, коли на тебе сплила... // За кожним твоїм кроком ближче до могили, / Падеш... ось край... ще раз зібрав ти свої сили, / Встаєш, ти – володар!» [6, с. 134]. Такий прийом, як зазначив Д. Синенький, є образом-символом, котрий визначається як «особлива форма естетичного узагальнення. Це образ, що означає широке поняття чи навіть ідею. Мир, Війна, Смерть, Любов, Весна, Сила тощо... Художник у процесі творчості намагається перевести на конкретну мову образів абстрактні ідеї» [11]. Відповідно творча інтерпретація Мазепи Байроном і Гюго зумовила появу художнього образу, котрий апелював до емоційного сприйняття, а також був підставою для узагальнення та ототожнення всіх українців із Мазепою, та ширше – людства в цілому. Однак, логічний наголос припадає саме на українців, адже романтизму властиве відстоювання нації як колективного суб'єкту історичного поступу.

Зокрема, підтвердження нашого висновку простежується у думках Д. Донцова. Так, при аналізі особливостей образу І. Мазепи у творчості Вольтера, він навів слова Е.-М. де Воґюе, який

досліджував постать гетьмана Мазепи в руслі російської традиції як зрадника на політичному поприщі, але з позитивними особистими якостями: «Ще 50 років тому не було у Франції жодного школяра, котрий не знав би Мазепу, який втілював для нього весь величезний край, Україну, весь історичний народ, козацький народ. Щоразу, коли автор починав говорити з кимось про Україну, йому неодмінно відповідали: «О! Так, Україна, земля Мазепи!» [7].

У словах іншого дослідника образу І. Мазепи, С. Білокона, думка Е.-М. де Воґюе поглибилася в описі епізоду про те, як редактор збірки «Життєпис Мазепи» погодився прийняти його рукопис до друку, але додав характеристики і факти, які не мали під собою історичного підґрунтя. Проте видання отримало схвальні відгуки і користувалося попитом серед читачів: «В моєму архіві є 60 рецензій лише паризьких газет і журналів (майже всі прихильні), в архіві видавництва – їх до 150 (більшість походить з провінції). Як і казав мій цензор, жодний француз не зауважив його «змін». Тому, – додамо ми, – що нема у Франції нікого, хто знайомився б з Мазепою за першорядними джерелами» [5]. Тобто поетизована версія біографії Мазепи мала успіх через те, що її читачі й критики були зацікавлені в темі, але не обізнані щодо історичної достеменності фактів біографії українського гетьмана.

Знову звернімося до Д. Донцова, але тепер варто навести його власний висновок: «А хто знає, з якою впертістю тримається народна психіка засвоєних одного разу історичних уявлень (наприклад, уявлення на Заході про Росію як країну «горілки, козаків і нігілістів»), той згодиться зі мною, що ідеї про Мазепу (і Україну), які зустрічаються в західноєвропейській літературі, можливо, дуже близькі до історичної правди» [7].

Відтак, оптика неklasичних історичних моделей історії на функціонування художнього образу І. Мазепи в європейському просторі інтелектуальної культури XIX ст. демонструють його залучення до формування не тільки історичного образу українського гетьмана, але і тогочасної України. Позитивне стереотипне ставлення як до далекої екзотичної героїзованої та поетизованої країни є фундаментом для формування сучасного візуального ряду в медійному просторі. Гібридний характер протистояння зумовлює потребу України бути максимально репрезентованою, окрім політичної та інформаційної, ще й на мистецькій, літературній, спортивній, науковій міжнародних аренах. Канали комунікації Україні зі світом обов'язковим компонентом містять художній образ, оновлений та адаптований до потреб медійного ринку за допомогою іміджевих стратегій, сучасного мистецтва і мемів. Проте образ України як країни сміливих людей з героїчним очільником вже має під

собою історичну основу, створену з європейського художнього образу І. Мазепи ХІХ ст. та вже адаптовану під європейські реалії.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. У структурі історичного образу Мазепи, створеного Вольтером, особистий компонент, на відміну від політичного, не має документального підтвердження, проте є фундуєм в художньому образі Байрона та В. Гюго. Структура художнього образу І. Мазепи Дж. Байрона та В. Гюго складається з гіперболізованого почуття кохання (як чинник індивідуалізації та виправдання персонажа) та отождолення його особистих якостей з Україною та українцями. Некласичні моделі історії Ф. Анкерсміта і Х. Уайта уможливили погляд на інтерпретаційні схеми історичного процесу, де художній образ є структурним елементом не тільки сюжету, але й сенсу. Оптика цих моделей відносно функціонування художнього образу Мазепи в європейському інтелектуальному кліматі ХІХ ст. уможливила висновок про його наявність в структурі стереотипного сприйняття українського гетьмана, українців та політичної суб'єктності України. Відтак, художній образ Івана Мазепи є концептуальною зв'язкою з процесом розбудови сучасного медійного образу України як героїчного народу та його героїчного очільника.

Перспективою для подальших розвідок є філософська рецепція документально підтверджених компонентів художнього образу Івана Мазепи в перспективі неklasичних моделей філософії історії відповідно до потреб гібридної війни.

Література

1. Агеева В. Мазепа – герой чи зрадник: образ гетьмана у Байрона і Пушкіна. *BBC News Україна* : веб-сайт. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/blogs-47636816> (дата звернення: 10.01.2023).
2. Анкерсмит Ф. Нарративная логика. Семантический анализ языка историков / пер. с англ. О. Гавришиной, А. Олейникова; под науч. ред. Л. Б. Макеевой. Москва : Идея-Пресс, 2003. 360 с.
3. Берегова Д. А. Образ гетьмана Мазепи в українській та світовій літературі: типологічні паралелі. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Філологічні науки*. 2015. № 2. С. 20–23.
4. Берк П. Історія подій і відродження нарративу. *Нові підходи до історіописання* / за ред. П. Берка; пер. з англ. 2-ге вид., випр. Київ : Ніка-Центр, 2010. С. 327–345.
5. Білокінь С. Іван мазепа в об'єктивному і суб'єктивному світлі. *Іван Мазепа: Життя й пориви великого гетьмана Іван Мазепа : життя й пориви великого гетьмана* / Ілько Борщак, Рене Мартель. Київ : Рад. письменник: Журн. «Київ», 1991. URL: <https://textbook.com.ua/istoriya/1475209904> (дата звернення: 10.01.2023).
6. Борщак І., Мартель Р. Іван Мазепа: Життя й пориви великого гетьмана Іван Мазепа : життя й пориви великого гетьмана / пер. з франц. М. Рудницького. Київ : Вид-во СП «Свенас», 1991. 136 с.
7. Донцов Д. Гетьман Мазепа в західноєвропейській літературі. *Мислене древо* : веб-сайт. URL: <https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Publ/Dontsov/GetmanMazepa.html> (дата звернення: 10.01.2023).
8. Князь Г. О. Міфологічна подорож героя як ініціація в поемі «Мазепа» Дж. Г. Байрона. *Закарпатські філологічні студії. Науковий журнал Ужгородського національного університету*. 2021. Вип. 16. С. 311–316.
9. Небелюк М. Мазепа в оцінці Вольтера. *Український історик*. 1987. № 24 Ч. 1. С. 72–82.
10. Проданюк Ф. М. Еволюція образу гетьмана Івана Мазепи в творчості Вольтера. *Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи* : матеріали ХІІІ міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції, м. Переяслав-Хмельницький, 29 вересня 2017 р. Вип. 13. Переяслав-Хмельницький : ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2017. С. 22–27.
11. Синенький Д. В. Психологічні особливості сприймання художніх образів. *Наука і освіта*. 2010. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2010/10_2010/21.pdf (дата звернення: 10.01.2023).
12. Уайт Х. Метаісторія: Историческое воображение в Европе ХІХ века. Екатеринбург : Издательство Уральского университета. 2002. 528 с.
13. Tarnavsky L. Ch. Historicity Versus Literary Imagination: Hetman Ivan Mazepa as Protagonist in German Literature. Michigan, 1985. 191 p.

Анотація

Шолуха Н. Є. Художній образ Івана Мазепи в неklasичній парадигмі філософії історії – Стаття.

У статті здійснено філософську рецепцію європейського художнього образу Івана Мазепи у проекції на пояснювальні механізми неklasичної філософії історії. Розглянуто історичну основу художнього образу українського гетьмана у творі Вольтера «Історія Карла ХІІ, короля Швеції» як таку, що визнала політичну самостійність України, але в постаті Мазепи політичні здібності посилено непідтвердженим фактом особистого життя, що надало образу емоційного забарвлення та індивідуальних рис. Показано, що образ Мазепи в європейській художній культурі ХІХ ст. створений Байроном і Гюго під впливом Вольтера, але непідтверджена історія кохання до заміжньої жінки та жорстокого покарання за це інтерпретована як особиста трагедія І. Мазепи та як передумова його подальшої політичної кар'єри. Наголошено на тому, що художній образ Дж. Байрона і В. Гюго в руслі романтизму є позитивною трансформацією сумнівного історичного образу шляхом приписування широкого спектру особистих якостей і морального виправдання помилок.

Здійснено філософську рецепцію художнього образу Мазепи як елементу історичної свідомості у межах неklasичних моделей філософії історії. Зазначено, що філософські моделі історії Ф. Анкерсміта і Х. Уайта визнають автономність історичного знання,

але розглядають використання літературних прийомів і художніх образів на рівні форми та на рівні сенсу. Залучення історичних фактів до пояснення історичних процесів супроводжується художнім методом, який зумовлює внутрішню логіку пояснювальних схем.

Виявлено, що художній образ Мазепи в європейській художній культурі XIX ст. є основою європейського історичного нарративу про Україну модерної доби через опору на емоційне сприйняття образу та ототожнення всіх українців із Мазепою за допомогою узагальненого образу-символу. Визначено, що модель історії, де задіяний художній образ гетьмана, відповідає сучасним запитам медійної складової гібридної війни і спроможний репрезентувати Україну та українців через історичні постаті на міжнародній арені.

Ключові слова: Іван Мазепа, історична свідомість, культура України, неklasичні моделі історії, філософія історії, художній образ, художня культура.

Summary

Sholukho N. Ye. Artistic image of Ivan Mazepa in the nonclassical paradigm of history philosophy. – Article.

In the article the philosophical reception of the European artistic image of Ivan Mazepa in a projection on explanatory mechanisms of the nonclassical history philosophy is carried out. The historical basis of the artistic image of the Ukrainian Hetman in Voltaire's work «The History of Charles XII, the King of Sweden» as the one, recognizing the political independence of Ukraine, but in the figure of Mazepa political abilities are strengthened by the unconfirmed fact of personal life, that gave the image an emotional color and individual features. It is shown that the image of Mazepa in the European art culture of the XIX century created by

Byron and Hugo under the influence of Voltaire, but the unconfirmed story of love for a married woman and cruel punishment for that is interpreted as a personal tragedy of I. Mazepa and as a prerequisite for his subsequent political career. It is noted that the artistic image of J. Byron and W. Hugo in the direction of romanticism are positive transformation of a dubious historical image by attributing a wide range of personal qualities and moral justification for mistakes.

A philosophical reception of Mazepa's artistic image as an element of historical consciousness within the framework of nonclassical models of the history philosophy has been carried out. It is noted that philosophical models of the history of F. Ankersmith and H. White recognize the autonomy of historical knowledge, but consider the use of literary techniques and artistic images at the level of form and at the level of meaning. The involvement of historical facts in the explanation of historical processes is accompanied by the artistic method which determines the internal logic of explanatory schemes.

It is found that the artistic image of Mazepa in the European art culture of the XIX century is the basis of the European historical narrative about Ukraine of the modern era through resistance to the emotional perception of the image and identification of all Ukrainians with Mazepa with the help of a generalized image-symbol. It is noted that the model of history, where the artistic image of the Hetman is involved, meets the modern demands of the media component of hybrid war and is able to represent Ukraine and Ukrainians through historical figures in the international scene.

Key words: Ivan Mazepa, historical consciousness, Ukrainian cultural, nonclassical models of the history, history of philosophy, artistic image, art culture.